

4826
19154

CONTRIBUȚII
LA
ISTORIA INVĂȚĂMÂNTULUI
IN ȚARĂ ȘI IN STRĂINĂTATE

(1780—1830)

DE

N. IORGA

Membru corespondent al Academiei Române.

Sedința dela 9 Iunie 1906.

E mult mai mare de cum am putea crede numărul acelor fii de boieri, de boierinași, de negustori chiar, cari, în ultimii ani ai veacului al XVIII-lea sau în cele dintâi decenii ale celui următor, culegeau învățătura Apusului, fie în țară chiar, prin aducerea, în condiții destul de grele, a dascălilor de casă, pentru o singură familie iubitoare de lumină sau pentru mai multe, fie în străinătate, prin trimeterea pe mai mulți ani de zile a copiilor în acele locuri, unde puteau să deprindă limbile străine, «artele de agrement» și unele cunoștințe practice, dacă nu chiar un meșteșug intelectual, ca medicina și ingineria mai ales, avocătura mult mai puțin și mult mai târziu. Arhiva bogată a familiei Hagi Pop din Sibiu dă și un mare număr de știri nouă cu privire la pătrunderea prin învățământ a cunoștințelor, modelor și idealelor europene.

Scrisorile privitoare la această ramură din desvoltarea poporului nostru, pe cari le-am găsit în arhiva Casei Hagi Constantin Pop din Sibiu, se vor împărți după cum ele privesc pe preceptorii sau guvernante, ori băieții sau fetele cari se duceau peste hotare. Și scrisorile din această a doua categorie se grupează în chip firesc

după locul în care se făceau studiile: la Paris sau la Viena. La urmă, se vor da câteva cari privesc pe tinerii plecați pentru a învăța negoțul sau meseriile propriu zise.

Preceptori sau guvernante; școlari români la pensioane străine.

I.

La o vârstă ce nu eră de tot fragedă, Barbu Știrbei, mare boier oltean, care apucase a fi înălțat la rangul de Serdar, cere, la 1780, vechiului prieten al familiei sale, Hagi Constantin Pop, să-i caute un dascăl de franțuzește pe care vrea să-l aducă în țară:

14 Septemvrie 1780. «B. Șt[irbei], Serd[ar].» «Fiindcă prea dorescū ca să învățū carte franțuzască, și aici dascalū nu să găsaște, poftesc pă dum¹, pentru dragostea noastră, să pul sălință ca să-m găsaștī un dascal franțuzesc, care să fie vrednicū la învățatură și să aibă toate cărțile ce sânt de trebuință, și, gășând de acolo, să tocmestī dum¹ . . . ; care să-i dai pe anū pân în tl. 150, și, de nu va fi cu putință . . . , pân în tl. 20, și pentru ale mănăcării ce trebuie, ca la un dascalū osăbit . . . , și-lu voi așeza în casă pun[ă], om pentru poslușanie să-l dau, și, de nu să va găsi omū cu capu, măcarū și căsătoritū să fie, și va pofti ca să vie cu soțīia luī aici, cu acest preț de tl. 200 . . . , și, cum zic, să le portū grija pentru ale mănăcării . . . Și așa socotesc că, vindū iute aici, să vor apuca și alții de învă[ă]tur[ă], și să va mulțumi pentru căștigū. [Cere răspuns în grabă.]

Iată acum o cerere pentru preceptorul sau guvernanta de care are nevoie o «coconiță»:

31 Decemvrie 1809. Δημήτριος Νικολάου Μηνί. «D[u]m[nea]luī coconu Gheorghită Drugănescu, ispravnicu acestū județ, are trebuință dă un dascăl, sau dascăliță măcar să fie, care să aibă știință și cu meșteșug ca acela să cante cu clavirul, voind a-l ținea în cas[ă], să învețe pă coconița dum[nealui] . . . Cu glavirul . . . Să-l și tocmestī dum[neata] cu anul, dându-i pân la tl. 500 pă an Și, pentru șăderea, ar fi în casa dum[nealui], făr de niē-o cheltuială.»

II.

Încă din 1793, Ilinca Jianu ținea la Sibiu, la o școală particulară, a vreunui Sas, pe fiul ei, Hamza sau Amza, desmierdat în Amzuță,

și la această dată, copilul fiind obosit de atâta carte «evropie-nească», ea și-l cere înapoi, așa nedesăvârșit cum va fi fost încă:

Caracal, 20 Iunie 1793. «Ilinca Jiianca, Păh[ărniceasa].» E bolnavă. A primit scrisori dela fiu, Amzuță, spunind «că i s'aŭ supărat acolô și nu poate a mai șădea la învățătură, și imi hotăraște ca negreșit să trimit șă-l aducă». Trimete un fecior pentru aceasta, spre a-l duce la Râmnic. «Șă-l pornești dum[neata] negreșit, șă vie cu feçorul, de vreme că nu mai vă șă învețe.» Salută în P. S. și «Gh. Jiianu, Cluș[er].»

Ceva mai târziu, mănăstirea, «cloșterul» Ursulinelor din Sibiu, care își înalță și acum, pe un deluleț din marginea frumosului oraș săsesc bine rânduit, namila de ziduri galbene și triste, adăpostia pe o școlăriță de peste munte, poate cea dintâi care fusese adusă pentru învățătură în aceste părți. Eră fata lui Constantin Varlaam, boier de frunte, purtat prin Rusia, trăit prin oștile împărătești, im foarte cum se cade și destul de influent ca șă-și poată înjgheba pe vremea stăpânirii rusești dela 1806 la 1812 un adevărat partid, care se luptă cu al lui Constantin Filipescu (1).

Încă dela 8 August 1802, găsim o scrisoare cu privire la fata lui Varlaam, pe care tatăl său nu putea șă vie s'o vadă, pentrucă «venirea Mării Sale lui Vodă [Alexandru Suțu] este șă fie curând». Varlaam eră pe atunci numai Clucer; venise însuș la Sibiu pentru a-și aduce copila.

Părinții trimiteau fel de fel de daruri Mariței și cocoanei Păunicăi, a Hagiului, care-i eră un fel de «correspondentă». Încă în toamna acestui an venise la Sași și un școlar dela noi, fiul unui ginere al bogatului Vistier Hagi Moscu. Căci iată ce cuprinde o scrisoare din 29 Noemvrie a lui Varlaam:

29 Noemvrie 1802. «Costandin Varl[a]m.» Pentru sosirea la Sibiu a fiului lui «Spătar Petrache, ginerile dum[nea]lui Vist[ie]r Hagi Moscu», «pentru învățătură». Și pentru «Marița, fii-mea», căreia-i trimite «nișele castane și rodii ce i șă vor da ca șă șă bucure». Soția lui, Frusinica, trimite Păunicăi «doo testemeluri dă Țarigrad».

Cele dintâi vești dela școală erau bune. La începutul anului 1803 (scrisoare din 3 Ianuarie), Varlaam aflase că fiică-sa «aŭ trecut pă cele dă vârsta sa» și se bucură peste măsură; odată cu un

(1) V. ediția lui Constantin Căpitanul, pe care am dat-o, p. XXXII și urm.

«tulpan de roche» și «o gevrea» pentru Marița, el trimitea deci, la 9 Maiu, și un șal frumos răsăritean, un «chismeriū», stariței, «materi Rozaliî», scuzându-se «că nu puteam să găsăsc cu fața ăa cerută».

Dar, aproape în acelaș timp, el primi înștiințarea că «matera Rozaliia» a murit, și, scriind la Sibiu (18 Maiu) pentru «un grădinar bun», el întrebă încă «de s'au așăzatu altă călugăriță la mânăstire».

Peste câteva săptămâni, Varlaam primi apoi o lungă scrisoare franceză dela călugărița de Ghigi, care-i arată adevărata stare de lucruri, lenea și relele apucături ale «coconiței», pe care această-laltă «materă» o innegriă după puțină pentru 'ca să i se deă, împreună cu răsplata cuvenită, misiunea de a îndreptă pe micul monstru neastâmpărat:

12 Iulie 1803. De Ghigi către Varlaam. A neglijat vizita la ea când și-a pus fata la mânăstire. «Je vis votre fille à regret confiée à une religieuse chargée de 30 demoiselles, hongroises et grossières, à l'exception de quelques-unes de condition, qui m'avoient été confiées en particulier. J'ai vu, avec douleur, croître et embellir dans les defautx qu'elle avoit apporté et en gagner bien d'autres.» Superioara cere să aibă preparatoare. In vacanță, «votre Mimi prend du temps pour se vautrer par terre, se déchirer et se salir à faire peur.» Se oferă ca preparatoare (și pentru italienește); va locui cu ea. Altfel, nu-i dă nici lecții de franceză. Listă de păcate: face mutre, țipă, dă cu picioarele și cu coatele, pârște și minte. «Pour ce qui est de son phisque, elle affecte une voix roque et masculine, par ce qu'elle n'ouvre la bouche que pour gronder; a un ventre énorme, ne portant pas de corset, et le corps d'un petit crapeau.»

Ea o va leculi de toate. «Jusqu'ici votre demoiselle a très mal appris l'allemand, parce que les demoiselles avec qui elle s'exerce, s'amusement à la faire parler hongrois et valach, de sorte que quelquefois un seul de ses mots, farfourillé, participe d'allemand, de hongrois, de valach et françois.»

La 18 Iulie, Varlaam arată lui Pop că primește condițiile călugăriței cu privire la «broasca» de Mimi.

Știă că «învață bine, atât nemțește, cât și franțozește. Iar pentru limba franțozească îm scrii dum[neta] că este puținică discolie (1), fiindcă mai era și alte copile de grofi, dă învăța tot la această dăscăliță, și le-au luat

(1) Greutate.

părinții, rămăind numai Marița, fii-meia, și cum că dascălița nu să ajunge cu cheltuiala, ca să plătească costul ei; ce, dă voiți voi ca să măi adaog pe un anu florinți 120, afară din plata ei ce are pã lunã un galbinu, să înștintez. Prea bucuos am priimit ca să plătesc acești florinți pentru ca să procopsească copila spre învățatură, și, fiindcă în anul trecut am încheiat socoteala plătind și câte un galben pã lunã pentru clavier și jocuri, care acestea nu le-au metahiristitu copila, să să prinză acești galbeni într'acești 120 florinți. . . Am priimit și dă la dascălița o carte cu care foarte mult m'au întristatu, scriindu-m pentru copilă că nu-ș are creșterea cu orânduială bună, că, în loc dă a pãrasi nãravurile cele firești ce poate să le fi avut, le-au măi înmulțitu; care scrisoare iată o trimiseiũ dum[ita]le, spre măi bună plioforie. Pentru care mă rog dum[ita]le să binevoești a otcãrmui pã copilă ca să nu rămăe cu vre un nãrav, de vreme ce eũ măi mult pentru unele ca acestea am înstreinat-o, ca, pãrăsiind orice nãrav firesc, să să procopsească și să învețe, și să am laudă în Țara-Rumãnească, că nu i-au fost strădaniia în zadar, și, măi vãrtos, să mă îndăstulezũ dă bucurie auzind că o laudă lumea dă procopșitã și înpodobitã cu toate cele bune lucruri, iar să nu fie pricinã lumi dă categorie. . . Pentru clavier și jocuri, când va fi vreme dă a învăța, să va pune, iar acum să învețe mereũ la carte. . . Cartea cãtre d[u]m[nei] Madam Ghiți, o lãsaiũ dăspецetluitã.»

Gândul i se lămurește și măi mult într'o a doua scrisoare:

București, 25 Noemvrie 1803. «C. Varlaam.» Poate învățã și clavierul liicã-sa. «Măi vãrtos franțozește vãz că nu-m scrie nimic, și am socotitu că pã semne la mănăstire nu este dascãl franțozesc.» Să deprindã și «jocuri și cusãturã» (1).

La 16 Iulie 1804, Varlaam, mulțămit, recunoaște îngrijirea ce se dă feteiței lui, care i-a scris nemțește și «sfranțuzește», «trimițându-ne și niște lucruri făcute dă mâinile ei: poate socoti înțelepẽunea dum[ita]le cãtã buc[u]rie aũ luat suflet[ul] nostru». Trimite «acest tulpãnaș la dum[n]cata ca să-ıfaci o hainã». El fãgãduia să plătească banii pentru întreținerea ei, dupã ce va mântui cu lucrul caselor.

La 22 Fevruarie 1805, însă tonul e altul. Amintind datoria: «o bagatelã ca acãsta», el scrie: «Pentru copilã, am întrebat pã toți cei ce vin dã acolo

(1) Peste cãtva timp, la 2 Decemvrie, el scrie pentru alt scop. Refuzase Pop a-i imprumutã 20.000 lei, pentru că alții din țarã nu-i plătiserã, ci se purtaserã «cu varvarotita» (barbarie) «Are nevoie și «cu zidirea caselor». Cere și măi puțin.—Pentru aceea și zãbovește el, la 13 Ianuarie, 1804, plata cãtre «dum. materia cãlugãrița».

dă vorbește franțozește, și toți îmi spun că habar n'are dă limba franțozească, fără dă numai nemțește vorbește. Apoi este știut dum[itale] că toată epimelia noastră (1) este dă cele ce sã politefsãsc, adecã limbã franțozascã, clavier și celelalte, și dã cea nemțeascã nu este atãta ananghi (2); mai dăunãzi iarăș vãz cã-m scrie ungurește. De care nu numai cã nu este dã nici-un folos, nici sã înțelegã nu face trebuință: vream sã scriu și cãlugãriți i copili, ca sã pue silință franțozeascã i celelalte ce i sã cuvine unei fete dã boer; iar dã ungureascã nu face trebuință... Boer[i] care aũ fost la Sibiiũ, îmi spun cã habar n'are copila dã franțozește.»

Ca pedeapsã, el nu-și plãti datoria pentru «procopsania» fetei nici in Septemvrie, când fãgãduiã sã vie însuș la Sibiiu spre a pune la cale toate.

Pãnã in Martie 1806, când un școlar dela Sibiiu, fiul Serdarului Roșca, aduse alte știri, fata innaintase mult însã:

A primit scrisoare dela fiica lui «cu fiul dumnealũ Sãrdarului Roșcã, in care im scrie nemțește și franțozește. Și, cãt pentru nemțeascã, vãz cã e binișor scrisã, iar franțoziascã nu e dãschilinitã, frate, ci sã vede cã, saũ n'aũ dascãl bun, saũ cã nu învață nici dã cum, saũ cã nu pune silința. Și mã rog, frate, toatã silința sã-ĩ fie pentru limba franțozascã și pentru clavier, cã, cãt pentru nemțeascã, audũ cã vorbește binișor. Scrisorea o vãz bunicicã. . . Sã fie și spre lauda școli, aici, in Țara-Rumãneascã: vãzãndu-o pricopsitã, sã indemne și alți boeri sã-și trimiță fiicile sale acolea.»

Boala și ducerea la țarã impiedicãrã și acum venirea lui Varlaam, care trimiteã, in Iunie, fãrã a plãti, o scrisoare «dela Mortard dascãlu» cãtre fetiță.

Mai departe nu știm cum a mers cu școala ei sibianã Marița sau «Mimi» a lui Constantin Varlaam.

III.

Tot din Caracal, de unde plecase la învãțaturã Amzuță Jianul, fu adus prin 1803 Dincã, nepotul lui Constantin Brãiloiul, care, acesta, scrie astfel la 9 Martie 1803:

(1) Grija.

(2) Nevoie.

Pentru școlarul din Sibiu, și datorită de 1000 de lei ce are față de el Episcopul Nectarie de Râmnic, pe care să-l împlinească: îl propune «o partidă». Pentru ce are de făcut la biserica Obedeanu: «2 sfejnice mari, 2 mici, de alamă, 1 clopot..., doao mici de lemnă la iconostas, 4 feară la candile, iconastasu, acelea le-am poruncit, serafimî, odăjdil; voi vedea de voi găsi o haină de ștofă.»

Școlarul stătea în casă particulară, cu dascălul său de acasă, poate Grecul Hristodor :

6 Iulie 1803. «Const[an]d[in] Brăilo[u].» «Pentru nepotu mieu Dincă, copilu ce-l am la școala grecească de acolo, și mai mult lăsat ca să învețe și nemțește, fiindcă-mi scrie dascălu Hristodoru că acum, la sfârșitul luni aceștiia, este să plece de acolo, și-ș cere simbria ce mai are a lua, și plata dascălului nemțescu, ce zice că au plătit de au învățat copilu... Să binevoești a tocmi dascălu cel nou, să ție copilu în cas[ă], cu mâncare și odihna lui.»

Peste câteva săptămâni însă, tânărul Brăiloiu eră strămutat la Viena:

Craiova, 10 August 1803. «Cost[an]d[in] Brăiloî [Paharnic].» «Pentru Dincă, copilu ce-l am acolo... Fiindcă am socotit că la Vighena poate procopsi mai bine, și fiindcă merge dum[nealul] finu chir Dimitrie Mihalea Dimu, m'am rugat la d[u]m[nea]luî să-l ia asupra d[u]m[nea]luî, să-l azeze acolo să înveț[e].»

Acest Dincă nu trebuie confundat totuș cu Costache N. Brăiloiu, care merse și în Elveția și ajunsse unul dintre cei dintâi juriști vrednici de acest nume ai țerii noastre (1).

Și la Viena tânărul Dincă eră lăsat însă în sama lui Zenobie Pop:

28 Februarie 1810. «Const[an]d[in] Brăi[loiu].» Pentru «nepotu-mieu Coستاiche, că eu l-aș fi recomandarit la Popazoe prin Preasf. părintele Episcop Sevastis (2) și pretenderesești pe Coستاiche a-l avea spre purtarea de grij[ă] și învățatură... Nu cunose pe omul acesta. Dar, socotind că poate să învețela dănsu, de aceia am pofit pe Preasf. Episcop Sevastis de i-am scris. Eū, omos (3), copil[ul] ăl am afierosit în mâinile dumi[tale], și dum[neata], la cine vei găsi cu cale, la

(1) V. Hurmuzaki, X, p. 656.

(2) Dionisie Lupu, apoi Mitropolit.

(3) Insă.

acela să va da spre învățătură, câte să cuvine și sănt de folosul lui. Îi va trimite dela București două șaluri: «de să va putea a le lua mihaiar-pazar, adec[ă] să te trimit[ă] să le vez, și, de-ț vor plăca, le vel oprii; atât numai, d[u]m[neata] vorbește cu vameș[ul] Meteș, să nu le poprească la vamă când le-oî trimete. În această săptămână am avut nunt[ă]: am insurat pe Titu Bengescu, copil[ul] cel mai mare din doi fraț ce e-î văzut, cu o nepoaț[ă] a mea fca Cluc[e]r[ulu] Corniț[ă], care ai văzut-o și la masă, când mâncau cu toț[i].»

București, 17 Iunie 1810. «Cons[ta]n[d]in Brăiloiu. Pentru nepotu mieu, mă rog să-l iubești, că este copil sărac, și să-î dai porunc[ă] să să sileasc[ă] la învățătură: nu știu pentru clinică, cum va să rămăe treab[a], că acolea nu crez să fie dascal.»

IV.

Alt boier muntean, Oonstantin Otetelișanu, își ținea fetița la *cloșter* în 1807, și trimesese la o școală din Sibiu și pe fratele soției sale, un fiu al Clucerului Argetoianu, precum se vede din lungă și interesanta scrisoare, cu data de 5 Iulie, care urmează:

5 Iulie 1807. «C[ostan]d[in] Ote[te]lișanu Cl[u]c[er].» «Cu mila milostivului și marelui Dumnezeu, care ne ceartă, iar morțai nu ne dă, Turcii din toată țara s'au tras pă la găurile lor, și bine ne incredințază de la multe părți că, cu adevărat, pacea s'au săvârșit și Bunăparte, ca un plirecsusio (1) din partea Turcii, au dat aceste țări a rămănea supt ohabnică stăpânire a prea-puternicii Înpărății ai Rusii. Și să ne invrednicească Atotputernicu să fie adevărată pacea, să ne mai vedem pe la pustiitele cășdoare. Astăz luoai știre ca și Mării Sale lui Vodă i-au venit înpărâteasc[ă] poruncă să vie la București, și să aibă obla-duirea țării cu desăvârșită stăpânire, și cel mult până în cinc-șasă zăle sosește în București... M'au mutat cu isprămniciia la sud Meh[e]d[in]iț, după ce le-am îndreptat județul Vălcii, că erea cu totu spart: acum să le inehg și județul Mehedințului, fiind de tot prăpădit. Cu numele vredniciei mi-am găsăt beleao, dar ce să fac? Trebuie să muncesc, că am casă grea... Copilița o să lăsăm acolea la cloșter, precum și pă copilu răp[osa]tului socru-mieu Cluc[e]rului Argetoianu, care îl țanem noi, iarăș o să rămăe acolea la învățătură. Să povăștești dum[nea]ta pă Zmărănița, și să s[ă] aducă și dascalii înnaintea dumitale ca să s[ă] facă cu dănșii învoială în scris, și cât să va putea mă

(1) Plenipotențiar.

ușor, că și eu mă aflu cu destule cheltuială însărcinat, dar pentru folosul lor trebuie să sufer și cheltuială, și dorul lor.»

Un al treilea hoier, Pană Costescu, ținea la *cloșter* două nepoate ale lui :

31 Iulie 1808. «Pah[arnicul] Pană Costescu.» «Socoteala banilor ce s'aũ dat pentru copile la cloșter.» Pomenit fratele său, Costandin. Una din fete, Marghiolița, îi scrie nemțește, la 23 Decemvrie 1807.

Iată ce instrucții dă el la 2 Iunie 1809:

«Să puî copilele mele a face ceva spițuri mai frumoase și, ce să va cheltui, va răspunde dum[itale]. Câte odată, mai rar, când vor vrea copilele ca să-ș cumpere câte cevaș, să le dai câte patru, cinci nemțești, ca să să mai răs-fețe și eșe, să nu să întristeze,—că acum nu poă să le scriũ des.»

Abiã peste un an, altã scrisoare delã hoierul Panã :

10 Noemvrie 1810. «Paharnicul Panã Costescu.» Intreabã de nepoate, «și dã, urmează și Elenca la învățaturã ca sufletul mieũ, Marghiolița. Pe care dum-[neata] sãrutãndu-le, sã le spuî că le rog sã sã silască ca sã învețe tot ce sã cade, fiindcã sã apropie acum, dacã va vrea Dumnezeu, dã varã sã viu sã le iaũ.» Salutã și pe «mater Anghela», «Slinția Sa». «Dosebit, iarăș, fiindcã, când era cocoana Marghiorița acolò, s'aũ rugat copilele ca sã le fac scurteicuțe, iat[ã] cã făcuî și le trimiseiũ; ci sã le poarte sãn[ã]toase. Iat[ã] cã le trimiseiũ și câte doi galbeni, ca sã aibã sã-ș ia câte cevaș.»

Peste alți doi ani (14 Octomvrie 1812), el trimiteã acum sã-i aducã innapoi «copilele». Dar pe urmã el zãboviã intoarcerea lor pentru August 1803. Pãnã atunci (16 Decemvrie) le dãdea de lucru astfel:

«Trimit această cutie cu petecile dã stambã acolea, la cocoana Pãunica, ca sã le dea în cloșter, rugãnd pã mater Anghelina ca sã pue copilele sã facã dãntr'ãnselã doã cearșeafuri de învălit așternutu, dã cãtre patru coți dã lungu, și iar dã patru coți și dã lat, care petecile într'o legãturã sãnt o mie.»

Bãtrãni trebuie sã știe de rostul acestor bine crescute domni-șoare, Marghiolița și Elenca, nepoatele Costescului.

V.

Ele avuse drept colege de școală și de internat pe o protejată a Mărioarei Roset, care scrie astfel, la 20 Iunie 1812, iscăbind grecește, «pentru o copilă anume Frusinica, care este în cloșter, fiindcă vine maică-sa acilea».

Și o străină așezată la noi, barona de Montesquieu, își trimisese un copil la Sibiiu:

«Creouleste, le 12 avril 1814.» «La B[aron]ne de Montesquieu.» Avea un copil la învățătură în Sibiiu. «Il oublioit même sa langue maternel[le].» Pe dos și numele lui «General Belleval.» (1)

Ba până și negustorul Băluță Ioan își avea fetița la *cloșterul* sibiian, în 1818:

27 Maiu 1818. Μπαλοτζα Ιωάννου. «Însemnez dumneata un lexis (2), ca cându n'ai fi măiculiță de copil... Nu pot răbda ca cei vechi... Și la clavir mă rog ca să i să arate călugăriță, ca, de va fi vre un dascăl să învețe pe alte copile în cloșter, să-l tocmească să învețe și pă copilă, iar, cându nu va fi învățându alte copile în cloștel, mă rog de a i să găsi un dascăl, și să i să tocmească pă trei luni a învăța-o, adecă până la târgu Sibiului de Septembrie, și atunci, sau eu voi veni, cu ajutoru lui Dumnezău, sau alt cinevaș de ai casi, și, văzându și eu că voește a rămănea, atuncea e prea pă lesne. Chir Nicola arată că i-ar fi arătat călugărița că de la împlinire anului primește și cu luna a i să plăti înainte... Așa mă rog i să va plăti și dascălului franțuzescă... Că este păcat să nu învețe claviru Zmărăndica... Să nu-i rămăe hatăru jos [unul prieten]... Mă rogu un dascălecî mai bun să i să găsească... Avea cincî rochiî, deosebit de materia ce am trimis-o pe urmă... Mă rog, cocoană Hagico, să faci bine ca să poruncești de a să găsi un dascăl a să tocmi de a învăța pă copilă și jocuri, și să va tocmi pă trei luni, dar mă rog ca de loc să i să tocmească un dascăl de a învăța-o să joace ca să poată învăța fo trei, patru jocuri... La clavir și jocuri, mă rog să înceapă a învăța.»

(1) V. asupra-i: *Acte și fragmente*, II, tablă.

(2) O vorbă.

VI.

Încă odată o odraslă de a Brăiloilor se întâmpină în Sibiiu pentru învățătură la 1821. Eră Costache, nepotul văduvei Smaranda:

[Craiova] 17 Decemvrie 1821. «Zmaragda Brăi[loiu].» Pentru a se cumpără cărți copilului Costache, care și le-a pierdut în tulburări. Pomenită fiica ei, Maricuța.

Pe atunci Costache, vreun școlar de al lui Lazăr, eră încă în țară, dar revoluția îi stricase toate rosturile.

Această scrisoare a Smarandei e de pus în legătură cu următoarea:

Craiova, 3 Ianuarie 1822. «Nistor Pavlovici.» «Cocona Zmaranda Cornițoia (1) să roagă, fiind că-i trebuiesc niște cărți pentru copii dum[î]sale, ce-i are acolo», să caute ce le trebuie.

În 1822 însă, Smaranda trimite pe Costache la școala Sibiului:

[Craiova], 27 Octomvrie 1822. «Zmaragda Brăiloaica.» Și-a adus nepotul Costachi; nu-s dascăli în țară. La Sibiiu ar fi «o școală foarte minunată, dă ori ce învățături». Il trimite, «și, avându-te pă dumneata, nu va simți că este dăpărtat dă brațele părintești, și îi să va părea că este tot ca cu mine». Trimite și 600 de lei. Și ruda, Gligorie Benescu, îl va supraveghea. Dar să aibă grijă și el, Pop, «pentru că prea bine știți dum[nea]ta lumea noastră cum este.» Află că dascălul are 65 de zloți pe lună, iar «Grecu» 20.

Costache își află rostul acolo, și mătușă-sa scrie astfel, la 20 Ianuarie 1823:

Îl roagă pe Pop «de a-ți face pomană de a cerceta pă nepotă-mieș Coștache, și de a-i da și bani, că-mi scria Grigorașco Benescu că, din bani care să trimisese poliță prin dum[nea]ta, numai treizeci dalori (?) avea, și-m scria că copilului nu i să făcuse orânduială, că i să da 3 crăitari pă zi, ca să-și iă orice [va] pofti, cum și șiasă crăitari pentru biserică, că așa au și ceilalți copii. Care m'am mirat, că au avut toată voia dela mine a la stoc (*sic*) acestea toate, luind și bani dela dum[nea]ta... Auzu că Gligorașco Benescu să află la București, și nu știu cine au rămas în locul dum[itale] a le

(1) A lui Cornea, Corniță Brăiloiu.

săvârși acestea toate, și sânt la grijă că copilul nu va fi având cele trebuincoase... Știi că e copilul săracu, și mă știi și pă mine că n'am nici-o mângâiere decât atâta clironom în casa mea.»

Apoi:

18 Martie 1823. «Zmaragda Brăiloiica.» Trimite bani pentru cheltueala și «hainele nemțești» ale «copilului», nepotul ei.

Abia la 13 Februarie 1824, Smaragda Brăiloiica își aduce acasă nepotul, gata procopsit.

VII.

Din partea lui, Nicolae Brăiloiu ar fi vrut să-și crească fata la *closter*, dar auzi că școala de acolo ar fi în decadență:

Craiova, 18 Septemvrie 1822. «Nic. Brăiloi» către Păunica lui Hagi Costandin Pop. «Multă dorire avem pentru copila noastră cea mare, a o inpedobi cu învățatură dă limbă striine, și am voi să o trimitem acolea la closter, fiindcă astă dată aici în țară ne aflăm lipsiți cu totul de dascal; dar din mulți am auzit cum că nici-o orânduială bună nu are acum closteru ca mai înainte, nici rod bun de învățatură nu dă... Ce să fac?» Dacă nu e bun closterul, «te rugăm pă dum[neata] să binevoiești a ne găsi o gubernată, care, dă va fi cu puțință, să știe franțuzește și nemțește bine, atit limbă, cit și carte. Și, de nu să va găsi să știe amândoaă limbile, să știe măcar numai nemțește; atita numai, să fie femeie matoră și cinstită, ca să dea creștere bună copilii; care putem să o avem și la celelalte doaă copile mai micl.» Ce ar cere?

Nicolae Brăiloiu își dădă însă la noua școală a lui Trautmann, făcută și în vederea vecinătății noastre, pe doi din copiii săi:

Craiova, 5 Noemvrie 1822. «Nic. Brăiloi.» «Lipsa ce avem de dascal intračasta vreme aici în țară, ne au sălit să depărtăm copii de lângă noi, și, auzind cum că acolea în Sibiu s'au deșchis o școala cu dascal grecesc, franțozăsc, nemțesc și talienesc, trimitem și doi copii ai noștri acolea la școală, spre învățatură.»

13 Ianuarie 1823. «Nic. Brăil[oiu].» Să dea banii din vânzarea rămătorilor la cheltueala copiilor. Li se luaseră pălării, «o vioară bună», «un ăsarnic de puzarnari», de 30 de zloți.

16 Maiu 1823. Acelaș. Află dela copii că «dascălul Antonie Grecu [v. mai de parte], neputindu-să uni întru toate cu ceilalți dascăli ai școalei, a fugit din școală... Cele ce să urmează între dascăli nu sint de suferit, și în zadar își pierd vremea acoale, și altele; care nu crez a fi adevărat, fiind dum[itale] cunoscut ha-ractirul dascalului Trotman și silința ce are către ucenicii la învățătură, și, spre a mulțumi pe părinții copiilor; ci mai mult poel zice că și dejghinarea dascalului Antonie este chiar dintr'a sa nestatornicie și ușurința minții lui... De aceia» scriu copiii această alăturată carte cu dojanire...» Să asculte pe Trotman, «urmindu-ș cursul învățături la celelalte limbî streine, căci noi mai mult pentru limbile acelea i-am trimis acoale, iar nu pentru grecească. Cu toate că dum[nea]lui Sărdariu Costandin Lazaru în serie că ar fi venit alt dascal grec, de la Brașov, care ar fi fost și la școala Bucureștilor, și primește a să așaza în locul lui Antonie la școală, dar, și de va lipsi dascalu grec, socotese că cu aceasta nu să va strica sistima școalei.» Ori cum, să spună ce este.

26 Maiu 1823. Pentru plata ce e de făcut la dascăli. «Mă rog să ne înștiințat de s'aū potolit turburările ce aū fost pricinuit dascalu Antone în școală, și de s'aū pus iarăș în bună orânduială, că sântem îngrijaț.»

4 Iulie 1823. Eră acum alt dascăl, Costandin, căruia i se daū 50 de zloți pe lună.

Și Zoiț[a] Brăiloiu scrie, la 31 Ianuarie 1823, pentru plata dascălilor dela «Traotman».

București, 15 Martie 1823. «Nic. Brăil[o]i.» «Copii în scriu cum că aū cam înpuținat hainele, și acum să apropie și sfintele Paști.» Să dea 100—200 de zloți în hârtie dascălului Anton Grecul pentru aceasta. Să fie «de anghin (1), ca să fie mai ușoare de vară, și să și spală: poate să li facă și câte un rând de postav, pentru sărbători, de să vor fi înveichit cele ce aū avut de aici; însă postav[ul] să fie până la zece sloț cotu, că nu mai scump, căci vremea și starea țări noastre nu ne iartă a ne întinde la cheltueli mari și de prisos.»

Alt bilet, la 15 Aprilie.

28 Martie 1823. Pentru «dascalul clavir-maister» al lui Costache. Să nu plece dascălul grec Constantin. Ceilalți sunt slabi. «Că rămănū numai cu o limbă, și, de vor merge și copii noștri, precum văz și pe alți doi, îmi este și rușine să zic că am avut copil la școală, de Evropa, și păcat și de cheltuiala ce facem!»

11 Aprilie 1823. Nu poate lăsa pe băiatul cel mare numai cu dascălul grec.

(1) Fr. nankin?

«Mău încredințat unii din prietini că la școala săsească de acolo ar fi profesori foarte procopsiți, atât la limba nemțească, cât și la cea franțuzească, și la mathimatică, care ar fi paradosind și elinică...» I-ar da acolo, pe vre-un an și jumătate, «ca s[ă] să înputerniceze la limba nemțească și franțuzească, și să învețe și ceva mathimatică... De nu va fi și dascăl franțez, numai pentru limba nemțească iarăși nu poe să-l las acolo.» Să caute și gazdă.

Craiova, 18 Aprilie 1824. «Nic. Brăiloi.» Pentru cazul lui Antonie Grecul. Eră «dascăl franțez, pentru copiii de acasă, mai ales copila cea mare, care are și începere bună».

Craiova, 25 Aprilie 1824. Νικόλαος Παριζιώτης. Școala din Sibiiu a lui «μοναχὸς Τροσότιμυ» s'a desfăcut: unii din elevi merg în Germania-de-sus, cu dascălul lor C. Clonaris, alții la Viena, alții în țară. El vrea să-și trimită fiii în Viena. Dar costă pe an la 600 de fl. de hârtie. În starea actuală a țerii, nu-i poate aduce cu studiile întrerupte. Păcat și de sârguința lor! Îi va trimite la Viena ca să învețe grecește, nemțește și franțuzește. Unul din copii e de 15, celălalt de 11 ani. Ar dori, așa fiind împrejurările din țară, ca Pop să înainteze cele dintâi cheltueli. Poate să-i și amaneteze o moșie, pe cei trei ani ce vor sta copiii. Dacă nu poate așa, să le afle la Viena un dascăl cum trebuie, bun pentru franceză, germană și italiană, și chiar științe, dându-i până la 3.000 de lei pe an. Va veni în țară pentru trei băieți și trei fete, din cari trei sânt de vârstă. Va sta în casa lui cu o slugă, va fi la masă și va putea da lecții și aiurea. Are dascăl grec foarte bun. Cere un Cod Napoleon. Trimite o scrisoare a lui Petrache Poenaru.

10 Maiu 1824. «Nic. Brăiloi.» «Aproape doo luni este de când am scris dum[n]ei cocoani Hagiicăi, rugându-o să binevoiască a osteni să cerceteze dascăl dă l[a] școala săsească de acolo, ce învățături pot[e] să dea copiilor și în ce limbă, și de pot avea și dascăl franțaz, ca s[ă] știu ce s[ă] fac pentru copii noștri.» Cere știre.

Astfel are cineva, prin scrisorile lui Nicolae Brăiloiu, toată povestea școlii lui Trautmann, așa de iute risipită prin neînțelegerea fără leac dintre Grec și Sas.

VIII.

La Trautmann învăță și Costache, fiul lui Nicolae Glogoveanu:

[Craiova], 23 Octomvrie 1822. «Nicolae Glogoveanu.» «Să trimiți p[er] un om[eu] al dum[ne]a[st]re să cheme p[er] dascălu Treutman, la care este fiu mieu Costachi

în cortu, la dânsul, și la învățătură, și să i să răspunze banii ce prinu chir Dumitraiche îi trimiți.» Să plătească și lui Anton, dascălul grecesc.

După desfacerea școlii, Glogoveanu voi să aducă în țară și pe unul din dascăli ei :

[Craiova], 20 Iulie 1824. «Nic. Glogoveanu.» Ar vrea să tocmească în țară pe Gerzen, ajutorul lui Trautmann, și pentru fiica sa Marica. Îi va învăța franțuzește și nemțește. Va avea odaie, lemne, lumânare. Dă și 1000 de lei turcești pe an.

Fata va fi căpătat alt preceptor, dar băiatul rămase în Sibiu, unde-l aflăm peste trei ani:

Craiova, 27 Februarie 1827. «Nicolae Glogoveanu.» Ca «gura adevărului», să-i spue cum i se poartă fiul la Sibiu. «Este așazat? Prohorisește la învățătură? Să folosește cevaș după suma banilor ce cheltuieste? Poartă asupra-și rușinia înțelepților tineri? Aū dobândit vre un dar de cele bune ale Eoropii? Sau că cheltuiala ce o fac, este zădarnică, sau că s'aū abătut la vre o netrebnică faptă a desfrânări și spre catigoriia-mi; căci Eoropa întru adevăr are bunătăți multe și lesne dă învățat, însă la cei vrednici și răvnitori; are *omos* [=însă] și multe, nenumărate cusururile, pentru cei leneși și porniți în dăsfărănare. Ci ființa adevărului să mă înștiințezi, că fără răbdare sânt doritor a afla, ca un adevărat fiu ce-l am, în care mi să reazămă toată nădejdea parigorii(1) bătrâneților mele.»

În acelaș timp cu Brăiloiu și Glogoveanu își dădū copilul la Sibiu și Gheorghe Bengescu. Il chemă Grigorașcu, și Costache Glogoveanu îi veniă văr :

[Craiova], 22 Septemvrie 1822. «Gh. Ben[gescu].» «Aici la Craiova, din pricina vremilor, nu să găsecū dascăli, și ne aū rămas copii fără] învățătură; ci am socotit că să-I trimiți acolea la Sibiu.» Și pentru datorie.

[Craiova], 24 Martie 1823. «[Păharnicul] Gh. B[engescu].» «Te rog ca să binevoiești a da fiu-mieu Grigorașcu tl. patru sute, ca să-ș fac[ă] haine nemțești, amândoi dă Paști, că-m scrie că numai iei sântū cu haine turcești, și le vine cu greutate la umblet.»

Craiova, 4 Iunie 1823. «Zmaragda Bengesca.» Costache scrie de bani

(1) Mângăierii.

pentru dascăli «și pentru cheltueli». Trimete pe Log. Marin Giroceanu pentru aceasta.

[Craiova], 29 Aprilie 1824. «Gh. Bengescu.» Pentru ca să i se întoarcă Grigorașco și nepotul Costache Glogoveanu. Trautmann declarase că nu ține școală mai departe, «că-l supără la sănătate». Salutări dela Stăncuța.

[Craiova], 24 Maiu 1824. «Gh. Ben[gescu].» Mulțamește pentru ajutorul ce dă fiilor. Ce a cheltuit «până la 6 de Maiu? Văz că-mi mai scrie de fiu-mieș Gligorasco, că are trebuință a mai învăța la dascălu Cost[an]d[in], cel nou venit.»

Despre acești copii vorbiă și Dumitrașcu St[an] Popovici, negustor din Craiova, la 18/30 Octombrie 1822:

Craiova, 18/30 Octomvrie 1822. «Dumitrașcu St[an] PopovicI.» «Această scrisoare îți vine prin doi coconii ai dumnealui arhon Paharnicu Gh. Bengescu, carele îi trimitem acolo la învățatură de limba franțozască aș nemțască.» Să-i privigheze și ajute.

Ceva mai târziu, în 1831, avem scrisori grecești dela Mihalache Mano, care aveă un fecior la Sibiu pentru limbi, și voiă să i se tocmească și un dascăl de pictură. Copilul se chemă Dumitrache, și el urmă încă în primăvara anului 1832.

Români în Apus.

I.

În fruntea Românilor cari pe la 1800 învață la Viena, trebuie pus fostul ucenic al lui Lambru Photiades, Zamfirache al lui Hagi Constantin însuș. Dăm părți din scrisorile pe cari le îndreaptă de acolo către părinții săi:

Viena, 18/6 Iulie 1803. «Zamfirachi Con[stan]din Pop.» «Am învățat limba și scrisoarea nemțască, asemenea și franțozește; am învățat de a ținea corespondenția, socoteli, catașișă și orice altă este trebuințosu pentru negustorie... Frate-mieș Dincă este încă mic... Aerul cel stricat al Beciului.»

Viena, 18 August 1803. «Zamfirache Con[stan]din Pop.» «Am încă cevaș rămășiță dă învățatură aici, care să isprăvește către 12 ori 15 ale lui Septemvr[ie]... Puțina slăbiciune ce încă am la piept.» Va merge până la Pesta cu Landu Cluceru. A mântuit studiile în mai puțin de doi ani.

Viena, 15 Septembrie 1803. «Zamfirache Con[stan]din Pop.» A lăsat «sluga franțozu». Călătoria cu chir Lascari Lambru, o rudă a fostului său dascăl.

Ceva mai târziu, din București, 15 Februarie 1819, Maria Faca (*Μαρία Φακᾶ*), rudă a autorului «Franțuzitelor», trimite nepotului ei, Petru Cheseoglu, niște cărți la Viena, unde el învață.

Tot atunci, la 25 August 1821, o văduvă de medic, adăpostită la Brașov, «Efrosina dohtoroae», trimite și ea bani pentru Viena la «copilul mieu, Hariton Gheorghii».

Și cunoscutul mare boier grec, Velară (*Α. Βελλαρᾶς*), trimite la Viena (30 Maiu 1824) un copil orfan de doisprezece ani, ca să învețe medicina, adresând, totodată, salutări rudei sale vieneze, d-rului Petrarhe Velaras.

II.

A fost vorba și mai sus de dascălul Antonie. Pe la 1822, înainte de a se asocia cu Trautmann din Sibiiu, acest Antonie Stamatopol se află la Suceava, de unde scrie lui Pop, la 3 Ianuarie st. n., astfel:

Victimă a Turcilor, e fugar acolo, «dando qualche lezione in francese e nel disegno: ma non c'è di far nulla, poichè Sucsava non è che una scatola». Cere slujbă la el. Dăduse lecții fratelui mort al lui Zamfirachi Pop. Bătrânii Pop mi erano come genitori; eglino furono che mi mandarono a Craiova in impiego del Logofetto-Grande D. Bibesco. Queste lingue che possedo: cioè il greco, francese, italiano, tedesco, moldavo et illirico.»

După ruperea tovărășiei cu Sasul, el merge la Brașov, unde se află la 18 Aprilie st. v. 1827, stând la C. Vellară, negustor. La această dată, el se oferia ca dascăl la școala grecească din Viena.

Dar, neizbutind nici în această parte, el alergă la Făgăraș, unde, la 2 Iunie 1831, Antonio Stamatopolo scriă prosaic pentru «mostre de vini», ajungând deci misit de vinațuri.

Și alți Greci de acest fel se tocneau dascăli pe la casele boieresti oltene, și avem astfel un răvaș, dela 18 Ianuarie 1814, al lui *Γαβριήλ ἱερομόναχος καὶ διδάσκαλος*, care doriă să fie dascăl la negustorul Pavlovici din Craiova, pentru «științe, gramatică, poetică, logică, fizică și retorică».

III.

La început, Stamatopol fusese deci învățătorul acelor doi copii de boier oltean, cari erau să fie Vodă Bibescu și Vodă Știrbei:

27 Septembrie 1808. Δημήτριος Πιπέσκος. «De oare ce și fiul meu e lipsit de dascăl franțozesc de câteva luni, căci s'a trimis înapoi ca neînvățat acela ce a venit întâiu și pentru că este acolo la Sibiu un dascăl ce-i zice Stamatopolos, care nădăjduim să fie mai învățat în limba franțuzească; deci te rog să te îngrijești a mi-l trimete. Va avea de la mine și aceiași leafă ce avea dela cocoana Anica, adecă lei 500 pe an, și conac, să stea chiar în casă la mine, și hrana lui, după învoiala ce avea și cu cocoana aceea, căci cunosc scrisoarea lui de învoială, și, în scurt, orice odihnă și liniște, și, pe lângă aceasta, va avea la mine acel câștig mai mare, că, de oarece fiul meu de de dimineață până la prânz (ἀπὸ το πούρου ἕως τὸ γεῦμα) învață elinică, dascălul va fi slobod în acel răstimp, adecă jumătate de zi, să învețe alți școlari din afară franțuzește și nemțește sau vre-o altă limbă, și nu va fi îndatorit a învăța pe fiul meu decât de la amiază până sara. Iar, pentru cheltuelile drumului, i se va da chiria carelor cum se va învoi, până la Râmnic, iar, acolo viind, va află pe cumnatul meu, care este ispravnic, și el îl va îngriji cu toate cele de nevoie, și-l va trimete cu toată odihna aici la noi.»

Bibescu însuș învățase carte târziu de tot judecând după acest răvaș din 1790, când eră acuma Căminar:

Râmnic, 10 Ianuarie 1790. «Dim[itrache] Bib[escu] Ca[mina]r.» Pop e un «vechiu prieten al taică-mieū... Să-m găsiți acolea un dascăl care să știe talienește și franțozește; numai să fie un procopsit și de ispravă. Și, tocmindu-l dumn[ea]ta (de va avea trebuință), să-l dai bani, atât pentru chieltuială, cât și de a-ș cumpăra gramatic și alte cărți trebuincoase», și să-l trimită.

Peste mulți ani dela chemarea lui Stamatopol, Dumitrache Bibescu voiă acum și un dascăl de franțuzește, pentru copiii săi, cu ori ce preț:

13 Februarie 1810. Δημήτριος Πιπέσκος. «Marea aplecare ce am ca să dau o bună creștere fiului meu, care acum se apropie de vârsta tinerilor, mă face să fiu neliniștit și nerăbdător ca să am dascăli buni.» Cere acum a treia oră un dascăl de franțuzește. Să scrie și pentru cărți. Și P. S. grecesc.

4 Martie 1810. Δημήτριος Πιπέσκος. Dascălul frances face greutate. Ar fi de înțeles, fiind străin, dar nu vede că alții și-au făcut norocul? «Cari, după trei-patru ani, nu mai au nevoie să fie dascăli și folosesc (ἀλθημονοῦν) foarte și țara lor.» A venit și un doftor pe un an. «Dascălul ce este la Anica, Francesul, ce l-au luat de acolo dela Sibiiu, e foarte mulțămît și iea atâția bani câți nici n'a visat, și, să-l gonești, nu se duce. Leafă are la noi întreită măcar, are casă și nici-o cheltuială.» Dacă nu-i ajunge leafa, să-i spue. Are jumătate de zi liberă.—Un P. S. românesc.

Răspunzându-i-se dela Sibiiu că dascălul se poate află numai prin luna lui Maiu, Bibescu recomandă, la 28 Martie, să i se ceară măcar «parola» că va veni.

Nici atunci însă el nu-l putu dobândi, și iată-l stăruind din nou pe la prieteni pentru aceasta:

30 Iulie 1810. Δημήτριος Πιπέσκος. «Având nevoie de un dascăl de franțuzește și știind că nu lipsesc de a veni în Sibiū, ieau îndrăzneala să-ți dau puțină turburare, rugându-te să-mi cauți unul. Am avut și pe alții cunoscuți (γνωρίζους) aice, către cari aș fi putut scrie; dar, fiind înștiințat că nimeni nu poate judeca un dascăl ca d-ta, de aceea n'am scris altuia. Însă te rog să-ți iei osteneala de a-mi face cunoscut întâiu dacă se află acum vre unul de neam francez, al doilea, dacă se află, ce leafă cere pe un an. E adevărat că aici sunt unii, dar eu, pentru mai mare folos, vreau să-l am locuitor în casa mea chiar. Însă va avea voe ca de dimineață până la amiazi să învețe alți școlari ce ar putea găsi afară din casa mea, cu leafă deosebită, iar pe fiul meu dela amiazi până în sară. Va avea odae deosebită, lumânare, lemne, slugă și va sta pretutindenii la masă cu mine; va avea orice liniște și odihnă și nici o pricină de nemulțumire din partea mea. Dacă va fi învățat și în științe, cu atât mai bine, și mai mult va fi prețuit de mine.»—Admirabilă caligrafie grecească.

După șapte ani de învățătură în sfârșit, tinerii Barbu și Gheorghe puteau să plece la Paris, și cel dintăiu sprijin il cerea Dumitrache dela Zamfirache Pop, care «face parte din corul celor dintăiu Greci culți»:

Craiova, 26 Iunie 1817. Δημήτριος Πιπέσκος. Il cunoaște ca pe unul ce face parte din ὁ χορὸς τῶν πρώτων παιδευμένων τῶν Γραικῶν. «Îți dau de știre că doi fil ai miei, Barbu și Gheorghe, au plecat prin Viena la Paris ca să învețe.» Altuia ar trebui să-i spue ce durere-i face plecarea; lui, om învățat, nu e de nevoie. Să le dea mână de ajutor, ca unor tineri καὶ πρωτοπέριους τῆς Εὐρώπης («și pentru întâiaș dată călători în Europa»).

Încă dela 10/28 Martie 1818, scrie și Barbu, care redactează și iscălește, în limba grecească: Βάρδος Σπυριδάκης. El mulțumește din Paris lui Pop, pentru că i s'au trimis scrisori dela părinți.

Avem (1) atestatul din 1819 al profesorului Thurot, care arată că Barbu Știrbei a urmat cursul său de filozofie. Între hârtiile Casei Pop găsim un bilet, purtând adresa «Rue de Seine, 68» și data 5 Fevruarie 1820, și în care Barbu scrie, iarăș grecește, despre afaceri și despre politică:

Pentru o poliță către Casa Rothschild, de 1.302 franci, și alta către Bagenold, de 119 franci. «De oare ce Împărații dela Troppau au să vie la Viena, cum asigură ziarele, te rog să-mi faci știre în grabă dacă Împăratul Alexandru a sosit, dacă comitele Capodistria îl întovărășește și câtă vreme e de crezut (πιθυόν) să petreacă acolo: mă vei îndatori foarte mult.» Pecece cu un S într'o ghirlandă.

Știrbei nu se gândia la întors, și tatăl său îi trimitea bani acolo:

București, 20 Aprilie 1820. «Dimi[trachi] Bib[escu].» «Mă rog să binevoești să-mi dai o pliroforie curată, ce tropos să metahirisăsc pintru bani ce-î trimițu pă tot anu la copilă la Parij, că de aicea mi-i primește după cursul ce zicu că umblă la Parij, adec[ă] numai 13 solde frangu, și mi să pricinuește pagubă la scăderea banilor. Am întrebat dă ai face poli[ț]ă pă la Țaligrad: la Parij mi-au zis că pot să-i găsăsc 14 până la 15 solde la frangu, și, când nu voi găsi altă efolie (2) și mai cu căștig, așa o să facu.

«Barbuceanul îmi scrie dela Pariz ca să i să trimiță în monedă, galbăn: prin d[u]m[nea]v[oastră] sau prin chir Mihali Scurtă, că-i cade cursul banilor cu multu mai puțin.» Dacă nu știe, să întrebe pe Zamfirache la Viena.

București, 4 Maiu 1820. «Dimitr[achi] Bib[escu].» Pentru «bani rămătorilor». A primit lămuriri pentru «cursul banilor Parișului, în ce monedă s'ar cuveni să trimiți bani la copil, și, întâmplându-să să plece un om sigur al dum[nea]lui baronului Gheorghie Sachelarie la Pariși, am trimisă prin d[u]m[nea]lui galbeni, după cum m'aî povățuit d[u]m[neata],—că și alți prieteni neguțători care au avut știință, asemenea au găsit cu cale ca și d[u]m[neata]; ci acum le-am trimisă pă 7 lunl.»

Ei vor fi fost de față la examenul de doctorat pe care-l trecu, la 10 Iunie 1820, după anunțul tipărit, dedicat lui Capo d'Istria,

(1) Iorga, *Correspondența lui Știrbei-Vodă*, p. 641.

(2) Indemânare.

ministrul rusesc, «Pierre de Manéga, avocat à la Cour Royale de Paris, de Bucharest (Dacie)».

Din scrisoarea dela 19 Octomvrie următor a lui Dumitrache Bibescu, se vede că Barbu fusese îngăduit să mai stea numai până în Maiu, pe când Gheorghe mai avea încă multe cursuri de urmat:

București, 19 Octomvrie 1820. Δημήτριος Πεπέσκος. A trimis bani pentru copii prin polița lui chir Sakellario. Pentru schimb de monede. «Iată și scrisoare către fiul meu Barbu, și mă rog să am răspuns, pentru odihna mea. Cel mai mare fiu al meu, Barbu, eră să vie anul acesta (ἐφέτος), iar cel mic să rămăe, dar mi-au cerut voe să rămăe și el până la Maiu, pentru că e și vreme de iarnă și i-am scris să rămăe.»

III.

Și alți studenți români se întâmpină atunci la Paris. Astfel, la 4 Martie 1820, un D. N. Photilas trimite niște lucruri către Gh. Filipescu, în București. La urmă, se împărtășesc «Hagicăi» și salutări dela «Messieurs Philippesko», frații Filipescu, cari urmau școalele franceze.

Unul dintre Filipești, Manolache, plecase din Paris în vara anului 1822, și în privința călătoriei lui scriă bătrânul Γεωρ. Φιλίππέσκος (Iordache Filipescu), la 13 Iulie din acest an (1).

Manolache trebuise să plece dela școala lui Isidore Guillet pentru multele ciudățenii ce le făcea acolo, cu toată înfățișarea lui de băiat mare:

Paris, 18 August 1822. «Institution dirigée par Mr. Isidore Guillet, ancien secrétaire-interprète au Ministère des Affaires Étrangères, successeur de Mr. Le Pitre, rue Saint-Louis, No. 9, près la Place Royale, à Paris».

«Conformément aux directions qui m'ont été données par Mr. George de Philippesco, son jeune fils Manolaki est parti hier, 17, de Paris, par la malle-poste de Strasbourg, sous la surveillance de mon ancien ami, Mr. Courtin de Beaupré, ancien administrateur de l'Académie Royale de Musique de Paris, qui vous le remettra à Vienne... Mr. Coulin (2), envoyé par Mr. de Philippesco sera, proba-

(1) V. ediția citată a lui Constantin Căpitanul, p. xxxvi.

(2) Coulin eră întrebuințat pe atunci în Ardeal, de către boierii pribegi, pentru redactarea memoriului cu cereri de reforme către Rusia. V. Iorga, *Mărturii privitoare la Știrbei Vodă*, p. 227.

blement, arrivé de Cronstadt pour venir prendre ce jeune homme au nom de son père. Je vous prie d'avoir la bonté de recommander à Mr. Coulin de mettre beaucoup de douceur et de prudence dans ses manières avec le jeune homme, qui est très grand, très fort et d'une fort belle tournure, mais dont la tête n'est pas encore formée et le rend sujet à beaucoup de caprices enfantins. Néanmoins il nous a écoutés avec plus de docilité dans ces derniers temps, et j'espère qu'il est fort bien disposé à éviter toute occasion d'affliger ses bons parents.»

Pentru un student Costache Rasti, avem acest răvaș:

Pitești, 30 Dechemvrie 1820. Nicolae Rasti. «Să bine voiești a găsi vreun ocazion a trimite până la Căineni p[er] un v[er] al mieu, Costache Rasti, care vine d[re] la [a] Paris p[er] la Viena, unde l-au adresarisit baron Sachelarie d[re] la [a] Paris către cocon[ul] Zamfirache. Și, fiindcă la Noemv[rie] s-au pornit d[re] la [a] Paris, socotesc că până acum trebuie să fi sosit la Sibiiu (1).»

La Paris va fi învățat cu acel Vlădoianu, care trimite, la 1 Octomvrie 1830, din Pesta, două scrisori: una pentru tatăl său, alta pentru «Monsieur Stéréopoulo, à Kyneni». Carta de vizită a Vlădoianului se află între acelea pe care Pop le-a păstrat din călătoria sa la Paris și Londra, făcută în 1827.

Avem și doi Bălăcenii, unul Ioan, în 1821:

Paris, 3 Aprilie 1821. Ιωάννης Μεδελιτζάρης (?) [Bălăceanu]. Trimite portretul său și al fratelui, prin el, la București, «Vornicului Constantin Bălăceanu, iubitului meu părinte». — Grecește.

Altul e Ștefan, care se întâmpină și în 1824, când, la 9 Octomvrie, Στέφανος Παλαζάνος scrie, din București, pentru cărțile lui ce vin din Paris.

În sfârșit o scrisoare din Craiova, Noemvrie 1823, a lui Sava Ioannovici, pomenește pe «coconu Iordache Oteteleșanu, ingineriul», care trebuie să-și fi făcut studiile tot în Apus (2).

(1) La 15 Ianuarie 1821, Costache sosise, și Nicolae plătiă cheltueala. — Grecește.

(2) La 30 Noemvrie, se cere «Frankfurter Journal» pentru Serdarul Titul Bengescul și Slug. Dimitrache Cnezu.

Școlari de negoț și meșteșuguri.

Scrisori pentru învățătura negoțului sunt următoarele: Din Râmnic, la 25 Septembrie 1790, Nicolîța Iovipale trimite pe fiu-său Nicolae la «Cluj», «să-l aibă pe boltă, și să-î fac[ă] orânduial[ă], să meargă și la școal[a] nemțască doa căsurî, ca să învețe limbă și scrisoare, și, viind, vei vorbi și dum[neata]. Vei spune și la dum[nealui] dascalul Athanasie ca să-l dea în mână cumnatului... Pân[ă] atunci, mă rog nici la dascalul să nu spui nimic, nici la copil.»

În August 1821 se află la Viena Hristachi Mladenovici, și din Craiova, la 5 ale lunii, tatăl, «Hagi-Mladenū Stoianovičū», scrie așa:

«Pentru fiul meu Hristache, carele să afla la Viena, supt aripa dumitale.» Să-î scrie ce a învățat, «și la ce îl trage inima, adecă ce meșteșug vrē să învețe». Să n'aibă frică de cele din țară.

Hagiul nu prea știă însă rostul învățaturii în străinătate, și la 9 Ianuarie 1822 el se incurcă astfel față de întrebările dascălului vienez:

«Fiindcă mă întreabă dascălul său [al lui Hristachi], ca ce meșteșug voesc ca să învețe, îl scriu că zugrăfia, cu toată că eu nu știu de aici ce meșteșug este mai bun ca să poată a-și căpăta pâinea din toate zilele. Rămâne la marea bunătatea și evgheniia dumitali că, orice vei socoti și vei găsi cu cale a fii spre folosul lui, acel meșteșug mă rog a să spune dascălu[lu] ca să-l învețe, și va fi mare pomână dumital[e]» (1).

La 13 Aprilie însă, bătrânul își aduceă fiul înapoi:

«Fiulū mieū Hristache aū plecatū de la Viena, și va fi și venit până acum la Sibî.»

Îl rechemase în Februarie, văzând socoteala de 1.344 fl. pe un an. «Apoi până la 3 sau pân la 4 ani eu m'am stinsu cu totul... Am și alți copii și fete mari, ci, decât să mă rușinezū pā urmă, mai bine spui înnainte, că pân acum cumū aū fostū voi plăti, iar de aici înnainte nu-m dă mâna să plătescū.» Cel mult, poate da câte o mie de lei. «Că eu în tot anu, acum la vremea asta, nu pocî căștiga lei 1.000, ș'apoi să plătescū câte 3 și 4 mii acolo, și câte alte 4 mii aice: apoi de unde să le scotū?»

(1) Cf. altă scrisoare din Craiova, 9 Ianuarie 1822: «Întreabă [Zamfirache] la ce meșteșug voesc ca să învețe Hristachi: ci, fiindcă eu de aici așa nu pot zice decit zugrăfia, apoi dumnealui iarăș cum va socoti mai bine.»

ADAUS.

Comande de cărți.

La 30 Iulie 1824, Fleischhackel von Hakenau, Agent austriac din Principate, scria cu mult despreț despre boierii noștri, cari n'ar fi în stare să prețuească cărțile și să cheltuească pentru ele: «Von den Null's Pretiosen, gelehrten Büchern und Raritäten-Sammlung wird wohl schwerlich, weder ein moldauer, noch wallachischer Bojar etwas wünschen. Es mangelt am geistigen und Pecuniären. Ce serait jetter des perles aux c[ochon]s.»

El le făcea de sigur o nedreptate. Multe cărți și cărți bune se aduceau neconținut din Apus pentru boierii moldoveni și munteni. Și în corespondența Casei Pop sunt destule cereri. O înșirare a lor în ordinea cronologică nu poate fi fără interes pentru istoria culturii noastre.

1 Decembrie 1791. «B. Ș[irbei], Vornic.» «Fiindcă cheia după la Medhiia este închisă, te poftesc să-m triimeț pă aci niscaiva gazeturi.» Să-i triimeată pe acolo «acestea ce mai jos le însămnez cărți, carele se arată în gazeturi: *αί διχρόνοιαί τῆς πονθεράς καί τῆς νόμφης, ἡ ώραία χήρα, Πιλπίδος Μυθολογικόν, Περιήγησις Κόρου, Κωμῳδία τῆς Παμέλας, Χαλμανὲ εἰς δύο τόμους*». («Certele soacrei și ale nurorii, Frumoasa văduvă, Fabulele lui Bilpai, Călătoriile lui Cir, Comedia Pamela, Halimaua în 2 volume»).

[Brașov], 18 Aprilie 1810. «B. Ș[irbei].» «Pentru gazeturi». «Acesta mă supără, căci nu am cu ce să mă englezisesc... Și, pentru niște tomuri talie-nești de care am fost poftit pă prea-iubit prietenul mieu chir Zinovie, îmi scrie într'un răspunsu ce-m face, că aū venit.»

Buda, 21 Aprilie 1815. Tipografia Universității. Să se trimită prenumeranții ce vor fi plătit pentru Lexiconul românesc. Să strângă și pentru Triodul ce este a se tipări. — Nemțește.

București, 17 Ianuarie 1820. Νικόλαος Ψαστίης. Cere pentru boieri ziarele *le Constitutionnel* și *le Libéral*.

Paris, 28 Aprilie st. n. 1821. [Dr.] N. Pikkolos. Trimite cărți grecești, latinești și franțuzești și 40 de portrete către dascălul Vardalah, în București și către Postelnicul Iacovachi Rizo, în Iași.

Craiova, 16 Ianuarie st. v. 1822. Nistor Pavlovici. Se cere *Journal de Francfort* de «părintele Neofit gramaticu de la S. Episcop», dar pe numele de «Nicolas Lesviodax.»

Craiova, 6 Iunie st. v. 1822. N. Pavlovici. «Părintele gramaticu să roagă pentru gazete: ca de Francfort ca să să beșteluiască (1) încă pe 1/2 an, și tot pe adresa Sfinției Sale: *Nicolaos Lesviodax.*»

Brașov, 1 Noemvrie st. n. 1822. Κοσταντίνος Βαγδάλλης. Pentru un pachet cu cărți dela Paris.

Craiova, 17/29 Martie 1823. Dumitrașcu St[an] Popovici. «Un nepot al cocoanei Elenci[1] Brăiloiaci[1] mi s'au rugat ca să-i gălesc o carte «Wegga Mathematica», de să va fi găsiind tâlmăcită în limba rumânească și grecească, — că nemțește nu știe.»

Pisa, 16/28 Maiu 1823. Ίάκωβος Ρίζος. Pentru N. S. Pikkolos, care aduce cărți franceze din Paris, prin Viena, la Iași.

București, 27 Decemvrie 1823. Hakenau. Să se trimită «Journal de Francfort» lui Păh. Dimitrahe Câmpineanu și la «Madame la princesse Ralitz de Caradzea» în București.

La 11 Noemvrie, îl comandase și pentru Hatmanul Ștefan Bălăceanu; la 25 pentru Vel Clucerul Șerban Grădișteanu.

La 18 Ianuarie 1823 în sfârșit, Pop comandase pe «Österreichischer Beobachter», pentru Medelnicerul N. Păcleanu.

[București], 30 Decemvrie 1823. Μιχ. Γάλλας. A primit και τὸ τρίτον μου βιβλίον, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς (și a treia carte a mea, despre arhitectură), trimis de la Viena. Cere și alte cărți, dacă se află în acel oraș. Să le aducă, când poate, dela Paris. — Grecește.

La 19 Decemvrie 1831, pentru «Beobachter», cerut de «M. Exarchos, docteur en médecine».

București, 2 Ianuarie 1832. E. L. Blutte. Il roagă a abonă la ziare pe «M. le vicomte de Grammont». Sublinierea e a lui.

(1) *Bestellen*, a comandă.

[Ocele-Mari.] Victor Bounin. Să trimită pe sama sa «La maison rustique», Paharnicului Amira, la Râmnic.

Adaug, în sfârșit, o comandă de litere de tipografie, cam din anii 1789 :

«Insemnare și mostră de plumb întărit, pentru trebuința de a să face slove de tiparî aici în Țara-Românească; însă plumbul să fie întărit întocma ca această probă, și să fie ștucuri ca de doaozece de funți un ștuc. Tot plumbul să fie zece măji. Însă să cade a să da de știre fabricantul că nu care cumva să amestece careva zgură, să nu să poată vărsa slova... Însă slova aceasta noi o avem făcută numai din plumb moale și din cositori, și nu rabdă mult la tipar; și pentru aceasta voim a să aduce acest fel de plumb întărit [după mostra] câștigată din Sibii, de la tipograful domnului Haocmaistăr. (1). Costandin (?), tipograful Râmnicului.»

(1) Hochmeister.

lei 70.-

